

УДК 332.146.2:334.012.46:339.923(477.74)

DOI: 10.60022/3(2)-43S

Клочан В'ячеслав Васильович

доктор економічних наук, професор
професор кафедри економіки, права та управління бізнесом
Одеський національний економічний університет, Україна

Klochan Viacheslav

Doctor of Economic Sciences, Professor
Professor of the Department of Economics, Law and Business Management
Odesa National Economic University, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8691-8733

Бабій Олег Миколайович,

кандидат економічних наук, доцент
декан факультету економіки та управління підприємництвом
доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності
Одеський національний економічний університет, Україна

Babii Oleh

PhD in Economics, Associate Professor
Dean of the Faculty of Economics and Entrepreneurship Management
Associate Professor of the Department of Enterprise Economics and Business Organization
Odesa National Economic University, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5199-228X

Славський Олександр Володимирович,

аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом
Одеський національний економічний університет, Україна

Slavskiyi Oleksandr

Postgraduate Student of the Department of Economics, Law and Business Management,
Odesa National Economic University, Ukraine
ORCID: 0009-0000-1346-1322

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню соціального підприємництва як організаційно-економічного інструмента стратегічного розвитку територіальних громад транскордонного регіону в умовах євроінтеграційних трансформацій. Актуальність дослідження зумовлена посиленням соціально-економічних викликів для громад України, спричинених війною, міграційними процесами, деформацією ринку праці, зростанням потреб у підтримці вразливих груп та необхідністю відновлення місцевої економіки. Соціальне підприємництво розглянуто як інструмент, здатний поєднувати економічну активність, соціальну інтеграцію, розвиток локальних послуг і залучення партнерських ресурсів. Метою статті є обґрунтування ролі соціального підприємництва у стратегічному розвитку територіальних громад транскордонного регіону та визначення організаційно-економічних напрямів його використання у процесі місцевого розвитку. Застосовано методи аналізу і синтезу, системний підхід, порівняльний та структурно-логічний аналіз, типологічний аналіз громад, табличний і графічний методи, а також елементи організаційно-економічного моделювання. Розкрито гібридну природу соціального підприємства, на основі відкритих даних охарактеризовано транскордонний регіон Одеської області як середовище його розвитку, систематизовано чинники та стратегічні напрями використання соціального підприємництва, запропоновано типологію громад. Удосконалено підхід до інтеграції соціального підприємництва у стратегічне планування громад: запропоновано концептуальну організаційно-економічну модель зі зворотним зв'язком, систему індикаторів оцінювання ефекту (економічного, соціального, інституційного та транскордонного) і концептуальні залежності для оцінки готовності громади. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання органами місцевого самоврядування, агенціями регіонального розвитку, розробниками стратегій громад та міжнародними донорськими організаціями.

Ключові слова: соціальне підприємництво; соціальне підприємство; територіальна громада; стратегічний розвиток; транскордонний регіон; євроінтеграційні трансформації; післявоєнне відновлення; Одеська область; місцевий економічний розвиток; соціальна згуртованість.

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS AN INSTRUMENT FOR STRATEGIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN A CROSS-BORDER REGION UNDER EUROPEAN INTEGRATION TRANSFORMATIONS

Abstract. The article substantiates social entrepreneurship as an organizational and economic instrument for the strategic development of territorial communities in a cross-border region under European integration transformations. The relevance of the study is determined by the intensification of socio-economic challenges faced by Ukrainian communities as a result of the war, migration processes, labour-market deformation, growing needs for supporting vulnerable groups, and the necessity of restoring local economies. Social entrepreneurship is considered as an instrument capable of combining economic activity, social integration, the development of local services, and the attraction of partnership resources. The purpose of the article is to substantiate the role of social entrepreneurship in the strategic development of territorial communities in a cross-border region and to identify organizational and economic directions for its use in local development. The study applies methods of analysis and synthesis, a systemic approach, comparative and structural-logical analysis, a typological analysis of communities, tabular and graphical methods, as well as elements of organizational and economic modelling. The article reveals the hybrid nature of social enterprise, characterizes the cross-border region of Odesa Oblast as an environment for its development on the basis of open data, systematizes the factors and strategic directions of its application, and proposes a typology of communities. The approach to integrating social entrepreneurship into the strategic planning of communities is improved: a conceptual organizational and economic model with a feedback loop, a system of indicators for assessing the effect (economic, social, institutional, and cross-border), and conceptual relationships for assessing community readiness are proposed. The practical significance of the results lies in the possibility of their use by local self-government bodies, regional development agencies, community strategy developers, and international donor organizations.

Keywords: social entrepreneurship; social enterprise; territorial community; strategic development; cross-border region; European integration transformations; post-war recovery; Odesa Oblast; local economic development; social cohesion.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток територіальних громад України відбувається в умовах одночасного впливу воєнних, економічних, соціальних та інституційних викликів. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації спричинила значні руйнування інфраструктури, масове переміщення населення, деформацію ринку праці, скорочення доходів місцевих бюджетів і зростання соціальних потреб. За оцінками Світового банку, прямі збитки від руйнувань у 2022 році перевищили 135 млрд дол. США [7], що посилює потребу у залученні додаткових інструментів місцевого розвитку та відновлення.

Ці виклики мають виразний регіональний вимір. Одеська область належить до регіонів, які системно приймають внутрішньо переміщених осіб: за даними Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, станом на початок 2026 року в області зареєстровано понад 223 тис. ВПО [29]. Це формує додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру та одночасно – стійкий попит на послуги, зайнятість і адаптаційні механізми, частину якого здатне задовольнити соціальне підприємництво.

Водночас реформа децентралізації розширила повноваження і відповідальність територіальних громад у сфері організації локальних публічних послуг, підтримки підприємництва та реалізації стратегії місцевого розвитку. Відповідно до положень державної регіональної політики та Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, громади розглядаються як ключові суб'єкти регіонального розвитку, спроможні акумулювати місцеві ресурси та залучати партнерські можливості для розв'язання соціально-економічних проблем [8; 9].

Євроінтеграційний курс України, закріплений в Угоді про асоціацію з ЄС [10], відкриває для громад можливість використання європейських підходів до місцевого розвитку, зокрема інструментів соціальної економіки та соціального підприємництва. У країнах ЄС соціальна економіка охоплює понад 2,8 млн підприємств і забезпечує близько 13,6 млн робочих місць [1], що засвідчує її потенціал для поєднання економічної активності, соціальної інтеграції та територіальної згуртованості.

За цих умов соціальне підприємництво набуває особливого значення як інструмент, здатний одночасно сприяти створенню робочих місць, підтримці ВПО, ветеранів, молоді, жінок і людей з інвалідністю, розвитку локальних послуг та посиленню соціальної згуртованості. Особливо актуальною ця проблематика є для транскордонного регіону Одеської області, який поєднує прикордонне положення, вихід до Чорного та Дунайського морів, транспортно-логістичний потенціал, міжнародні зв'язки та потребу у відновленні. Участь у програмах транскордонного співробітництва ЄС, зокрема Interreg Romania–Ukraine [14], створює додаткові можливості для залучення фінансових, організаційних і методологічних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади дослідження соціального підприємництва сформовано у працях зарубіжних учених, які розглядають його як особливу форму поєднання підприємницької діяльності та соціальної місії. Дж. Діз визначав соціального підприємця як агента змін у соціальній сфері, здатного виявляти можливості для розв'язання суспільно значущих проблем і спрямовувати ресурси на створення соціальної цінності [3]. Дж. Остін, Г. Стівенсон та Дж. Вей-Скіллерн обґрунтували відмінності між соціальним і комерційним підприємництвом, зокрема у мотивації, джерелах фінансування та підходах до вимірювання ефективності [2]. Важливий внесок у розвиток теорії зробили Дж. Дефурні та М. Ніссенс, які в межах дослідницької мережі EMES розробили підходи до типологізації соціальних підприємств [4; 15]. У працях С. Бак і Ф. Янссена, а також Дж. Мейр та І. Марті соціальне підприємництво розглядається як процес створення сталого соціального впливу, що може поєднувати різні організаційні форми, джерела ресурсів і моделі управління [11; 20].

В українському науковому полі проблематика соціального підприємництва активно розвивається. Н. Богацька аналізує перспективи його розвитку в Україні та чинники державної і міжнародної підтримки [22]. О. Вдовічена та Д. Вдовічен розглядають соціальне підприємництво як актуальний напрям розвитку економіки України [23]. У контексті воєнних і повоєнних викликів С. Бойда обґрунтовує його роль як інструмента післявоєнної відбудови [24], Л. Валюс розглядає війну як каталізатор розвитку соціального підприємництва [25], а Н. Нагорна досліджує особливості його розвитку в умовах воєнного стану [26]. Безпосередньо до проблематики громад звертаються Е. Костишин та В. Грицанюк, які обґрунтовують потенціал соціального підприємництва як механізму розвитку соціальних послуг у територіальних громадах [21]. Практичним доробком залишається посібник «Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін», у якому систематизовано підходи до створення соціальних підприємств та практичні кейси в Україні [12]. Водночас відсутність окремого законодавчого регулювання соціальних підприємств ускладнює інституційну ідентифікацію сектору, його підтримку та інтеграцію у стратегії місцевого розвитку.

Питання стратегічного розвитку громад розглядаються в контексті децентралізації, державної регіональної політики та інституційної спроможності місцевого самоврядування. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [17], Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [13], Закон України «Про засади державної регіональної політики» [8] та Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки [9] формують нормативну основу ролі громад як суб'єктів місцевого економічного розвитку. Окреме значення має Закон України «Про соціальні послуги», що створює правові передумови для залучення різних суб'єктів до надання соціально важливих послуг на рівні громад [19].

Транскордонний вимір регіонального розвитку посилюється в умовах євроінтеграції. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [10] створює інституційні рамки наближення до європейських моделей регіонального розвитку, а програма Interreg VI-A NEXT Romania–Ukraine 2021–2027, до території якої віднесено Одеську область, відкриває для громад можливості участі у транскордонних ініціативах [14; 30]. У нормативній площині ЄС соціальна економіка та соціальне підприємництво розглядаються як складові інклюзивного зростання й територіальної згуртованості, що відображено у Плані дій ЄС у сфері соціальної економіки [1], Ініціативі Єврокомісії «Соціальний бізнес» [16], Рекомендації Ради ЄС [18] та рекомендаціях ОЕСР [5]. Порівняльний звіт Європейської Комісії про екосистеми соціальних підприємств демонструє різноманіття моделей підтримки сектору [6].

Попри значний науковий і нормативний доробок, недостатньо обґрунтованим залишається питання використання соціального підприємництва саме як організаційно-економічного інструмента стратегічного розвитку територіальних громад транскордонного регіону в умовах євроінтеграційних трансформацій, зокрема із прив'язкою до конкретних типів громад і з інструментами оцінювання його ефекту. Саме це визначає наукову спрямованість дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування ролі соціального підприємництва як інструмента стратегічного розвитку територіальних громад транскордонного регіону в умовах євроінтеграційних трансформацій та визначення організаційно-економічних напрямів його використання у процесі місцевого розвитку.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: розкрити сутність соціального підприємництва як гібридної форми економічної та соціальної діяльності та його роль у розвитку громад; на основі відкритих даних визначити особливості територіальних громад транскордонного регіону Одеської області як середовища розвитку соціального підприємництва та запропонувати їх типологію; обґрунтувати стратегічні напрями інтеграції соціального підприємництва у систему розвитку громад; запропонувати концептуальну організаційно-економічну модель, систему індикаторів та аналітичну рамку оцінювання готовності громади для відображення ефекту і готовності громади до розвитку соціального підприємництва.

У дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Методи аналізу і синтезу використано для розкриття сутності соціального підприємництва. Системний підхід забезпечив розгляд соціального підприємництва і територіальної громади як взаємопов'язаних елементів єдиної соціально-економічної системи. Порівняльний аналіз застосовано при зіставленні моделей класичного бізнесу, громадської організації та соціального підприємства. Структурно-логічний аналіз використано для обґрунтування організаційно-економічної моделі. Типологічний аналіз застосовано для виокремлення типів громад транскордонного регіону за чинниками розвитку соціального підприємництва. Табличний та графічний методи використано для представлення результатів, а елементи організаційно-економічного моделювання – для концептуальної формалізації ефекту соціального підприємництва та рівня готовності громади.

Систематизовано чинники та стратегічні напрями використання соціального підприємництва і обґрунтовано типологію громад транскордонного регіону Одеської області за цими чинниками. Уточнено логіку включення соціального підприємництва до системи стратегічного управління розвитком громади через взаємозв'язок соціального запиту, місцевих ресурсів, підприємницьких ініціатив, інституційної підтримки, партнерств і стратегічних результатів зі зворотним зв'язком. Запропоновано аналітичну рамку оцінювання – концептуальну модель, систему індикаторів (економічних, соціальних, інституційних і транскордонних) та концептуальні залежності для відображення тривимірного ефекту соціального підприємництва й оцінки готовності громади до його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Соціальне підприємництво є гібридною формою економічної та соціальної діяльності, що поєднує підприємницькі методи з досягненням суспільно значущої мети. На відміну від класичного бізнесу, для якого пріоритетним є отримання прибутку, соціальне підприємництво орієнтоване на створення соціальної цінності та розв'язання конкретних проблем громади. У цьому контексті Дж. Діз розглядає соціального підприємця як агента змін, здатного залучати ресурси для реалізації суспільно важливих місій [3].

Соціальне підприємство відрізняється і від традиційної громадської організації, оскільки має власні господарські механізми отримання доходу та прагне до фінансової самодостатності. У межах підходу EMES соціальне підприємство розглядається як організація, що поєднує економічні ознаки (безперервна виробнича діяльність, автономія, економічний ризик, наявність оплачуваної праці) із соціальними (чітка суспільна мета, обмежений розподіл прибутку, громадянська ініціатива та партисипативне управління) [4].

У країнах ЄС соціальне підприємництво є складовою соціальної економіки, що охоплює кооперативи, асоціації, фонди, взаємні товариства та інші форми, орієнтовані на поєднання економічної діяльності із соціальним ефектом [1]. Інституційне визнання сектору відображене в Ініціативі «Соціальний бізнес» [16], порівняльному дослідженні екосистем соціальних підприємств [6] та Рекомендації Ради ЄС [18].

В Україні правова ідентифікація соціального підприємства залишається недостатньо визначеною. Відсутність окремого законодавчого регулювання зумовлює розпорошеність відповідних практик між громадськими організаціями, фізичними особами-підприємцями, кооперативами та підприємствами різних організаційно-правових форм, що ускладнює доступ до цільових інструментів підтримки та участі у місцевих програмах розвитку [12; 22].

З позиції стратегічного розвитку громади ключовою перевагою соціального підприємства є здатність одночасно генерувати економічний і соціальний результат: створення робочих місць, підтримка ВПО, ветеранів, людей з інвалідністю, молоді та жінок, розвиток локальних послуг, соціальна інтеграція та посилення згуртованості. Саме така подвійна природа дає підстави розглядати соціальне підприємництво як інструмент стратегічного розвитку територіальної громади. Для наочного порівняння основних організаційних форм наводимо таблицю 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика класичного бізнесу, громадської організації та соціального підприємства

Критерій порівняння	Класичний бізнес	Громадська організація	Соціальне підприємство
Головна мета	Максимізація прибутку для власників	Реалізація суспільно значущої місії без орієнтації на прибуток	Досягнення соціальної місії через підприємницьку діяльність
Джерела фінансування	Доходи від реалізації товарів/послуг, інвестиції	Гранти, членські внески, пожертви, державне фінансування	Доходи від господарської діяльності, гранти, соціальне замовлення
Характер діяльності	Ринкова, орієнтована на отримання прибутку	Некомерційна, благодійна або правозахисна	Гібридна: підприємницька діяльність із соціальною місією
Використання прибутку	Розподіляється між власниками або акціонерами	Не розподіляється; спрямовується на статутну діяльність	Реінвестується у соціальну місію та розвиток підприємства
Соціальний ефект	Другорядний, переважно у формі КСВ	Є центральним пріоритетом діяльності	Системний, вимірюваний, є умовою існування підприємства
Економічна сталість	Висока за умови прибутковості	Залежить від зовнішнього фінансування	Середня: поєднує ринкові доходи та зовнішню підтримку
Роль у розвитку громади	Забезпечення зайнятості, сплата податків	Лобіювання інтересів, надання послуг, розвиток активізму	Активізація місцевої економіки та розв'язання соціальних проблем

Джерело: складено авторами на основі узагальнення наукових підходів [2; 3; 4; 12]

Як свідчать дані таблиці 1, соціальне підприємство займає особливу нішу: поєднує підприємницьку логіку із соціальною місією, чим принципово відрізняється як від класичного бізнесу, так і від некомерційної організації. Ця гібридна природа є не слабкою стороною, а перевагою, що дозволяє водночас генерувати дохід, вирішувати суспільно значущі проблеми та зміцнювати місцеву спільноту.

Територіальна громада у сучасній теорії місцевого самоврядування розглядається як первинна локальна соціально-економічна система, що включає населення, підприємства, установи та організації, об'єднані спільною територією, інтересами та системою управління [17]. Реформа децентралізації [13] суттєво розширила фінансову та організаційну самостійність громад, поклавши на них відповідальність за якість локальних публічних послуг та місцевий розвиток. Стратегічний розвиток громади передбачає цілеспрямоване управління трансформацією її соціально-економічного потенціалу – людського капіталу, матеріальних ресурсів, фінансових можливостей та інституційної спроможності, від рівня якої залежить здатність залучати зовнішні ресурси.

Транскордонний вимір Одеської області становить особливий інтерес для розвитку соціального підприємництва. Згідно з паспортом області, до її складу входять 7 районів та 91 територіальна громада (19 міських, 25 селищних і 47 сільських), із населенням близько 2,35 млн осіб на площі 33,3 тис. кв. км [28]. Регіон межує з Молдовою та Румунією – державою – членом ЄС, має прямий вихід до Чорного та Дунайського морів і розгалужену транспортно-логістичну мережу, що визначає його як потенційний вузловий елемент транскордонних економічних зв'язків між Україною і ЄС.

Стратегічна рамка регіону задана Стратегією відновлення та розвитку Одеської області на період 2021–2027 років, яка визначає три ключові пріоритети – розвиток економіки, людського капіталу (якості життя та продуктивності) і врядування [27]. Ці пріоритети безпосередньо кореспондують із потенційними функціями соціального підприємництва, що дозволяє розглядати його як інструмент реалізації обласної стратегії на рівні громад.

Участь громад Одеської області у програмі Interreg VI-A NEXT Romania–Ukraine 2021–2027, загальний бюджет якої перевищує 76 млн євро, відкриває можливості грантового фінансування, обміну досвідом та реалізації спільних проєктів у сфері місцевого розвитку, інклюзивної освіти, охорони здоров'я і довкілля [14; 30]. Транскордонність регіону доцільно розглядати не лише як географічну характеристику, а як економічний, інституційний і партнерський ресурс – зокрема через кооперацію з румунськими та молдовськими партнерами у сфері агропереробки, соціальних послуг, туризму та зеленої економіки.

Поліетнічність і полікультурність регіону, особливо в Бессарабській і Дунайській частинах, є потенційним ресурсом розвитку соціального підприємництва у сфері культурного туризму, збереження локальних традицій, крафтового виробництва та мовно-культурної інтеграції. У контексті повоєнного відновлення та євроінтеграції соціальне підприємство може стати не лише економічним, а й культурно-інтеграційним інструментом розвитку громад. У таблиці 2 систематизовано ключові чинники його розвитку в громадах транскордонного регіону.

Таблиця 2

**Чинники розвитку соціального підприємництва в територіальних громадах
транскордонного регіону Одеської області**

Група чинників	Зміст чинника	Вплив на розвиток соціального підприємництва
Економічні	Аграрний потенціал, морегосподарський комплекс, транспортно-логістична інфраструктура, ринок праці з наявністю трудових ресурсів	Формують попит на продукцію і послуги соціальних підприємств, забезпечують доступ до ринків збуту
Соціальні	Значна кількість ВПО, ветеранів, людей з інвалідністю, молоді та осіб у складних життєвих обставинах	Визначають цільові групи та тематику соціальних підприємств, формують суспільний запит на інклюзивні послуги
Інституційні	Органи місцевого самоврядування, громадські організації, університети, агенції регіонального розвитку, бізнес-асоціації	Забезпечують нормативну, консультаційну та партнерську підтримку соціального підприємництва
Інфраструктурні	Наявність приміщень, комунального майна, транспортних сполучень, телекомунікаційної мережі	Знижують операційні витрати, розширюють доступ соціальних підприємств до виробничих та комерційних ресурсів
Транскордонні	Суміжність із Молдовою та Румунією, Дунайський коридор, пункти пропуску, традиційне транскордонне співробітництво	Забезпечують доступ до зарубіжних партнерів, ринків і практик; розширюють збутові та коопераційні можливості
Євроінтеграційні	Угода про асоціацію з ЄС, програми Interreg, LEADER, TAIEХ, цілі Зеленого курсу та Кохезійної політики ЄС	Відкривають доступ до грантового фінансування, кращих практик, стандартів та інституційного супроводу
Воєнні та повоєнні	Потреба у відновленні, зростання кількості ВПО і ветеранів, деформація ринку праці, необхідність реінтеграції	Посилюють суспільний запит на соціальне підприємництво як інструмент відновлення, зайнятості та соціальної адаптації

Джерело: складено авторами на основі узагальнення чинників регіонального розвитку, соціальної економіки та транскордонного співробітництва [1; 7; 9; 14]

Дані таблиці 2 засвідчують, що чинники розвитку соціального підприємництва є різноплановими, але взаємопов'язаними. Поєднання зростаючих соціальних потреб, транскордонних можливостей, євроінтеграційного контексту та потенціалу місцевих ресурсів формує сприятливе середовище за умови наявності інституційної підтримки та підприємницьких ініціатив.

Громади транскордонного регіону Одеської області неоднорідні, тому доцільним є їх типологічний аналіз за домінантними чинниками та потенційними нішами соціального підприємництва. Такий аналіз має орієнтовний характер: за умов воєнного стану детальні відкриті статистичні дані на рівні окремих громад (зокрема щодо ринку праці та зайнятості) обмежені, тому типологію сформульовано обережно, без приписування конкретних кількісних показників окремим громадам.

Прикордонні та Дунайські громади (Ізмаїльський і Болградський райони, зокрема придунайські громади). Домінантні чинники – транскордонне положення, поліетнічність, аграрний і туристичний потенціал. Перспективні ніші: транскордонна агропереробка та локальні бренди, соціальний і культурний туризм, спільні проєкти Interreg.

Приморські та портові громади (узбережжя Чорного моря). Домінантні чинники – логістичний і морегосподарський потенціал, висока концентрація послуг. Перспективні ніші: інклюзивна зайнятість у сфері послуг, зелена економіка, доглядові та реабілітаційні сервіси.

Аграрні сільські громади (переважна частина із 47 сільських громад області). Домінантні чинники – аграрний ресурс, потреба у диверсифікації зайнятості. Перспективні ніші: агрокооперативи, переробка та крафтове виробництво, локальні соціальні послуги.

Громади з підвищеним навантаженням через ВПО (передусім міські та приміські громади, що приймають переміщене населення). Домінантні чинники – зростання попиту на соціальні, побутові й освітні послуги. Перспективні ніші: реабілітаційні та соціально-побутові підприємства, підприємства з інклюзивним наймом ВПО і ветеранів.

Запропонована типологія дозволяє узгоджувати напрями підтримки соціального підприємництва з профілем конкретної громади, уникаючи універсальних рішень, та слугує основою для подальшого емпіричного дослідження.

Стратегічне використання соціального підприємництва передбачає його інтеграцію у конкретні напрями розвитку громади. Ця логіка відповідає позиції Єврокомісії, яка у Плані дій у сфері соціальної економіки [1] закликає включати соціальну економіку до стратегій регіонального та місцевого розвитку, та Рекомендаціям ОЕСР, де соціальне підприємництво визначено інструментом «зеленого і справедливого переходу» й місцевого розвитку [5]. У таблиці 3 систематизовано основні стратегічні

напрями такої інтеграції.

Таблиця 3

Напрями використання соціального підприємництва у стратегічному розвитку територіальних громад транскордонного регіону

Стратегічний напрям розвитку громади	Можливі форми соціального підприємництва	Очікуваний результат
Місцевий економічний розвиток і зайнятість	виробничі майстерні, соціальні кооперативи, підприємства з інклюзивним наймом, молодіжні соціальні стартапи	створення робочих місць, розвиток самозайнятості, активізація місцевої економіки
Підтримка вразливих груп населення	соціальні кафе, реабілітаційні майстерні, підприємства для ВПО, ветеранів, людей з інвалідністю	соціальна інтеграція, адаптація вразливих груп, зниження соціальної напруги
Розвиток локальних соціальних послуг	денні центри, соціальні крамниці, побутові, освітні, доглядові та реабілітаційні сервіси	підвищення доступності послуг, покращення якості життя, часткове зниження навантаження на місцеві бюджети
Агропереробка, крафтове виробництво та локальні бренди	агрокооперативи, переробні підприємства, ремісничі майстерні, виробництво локальної продукції	створення доданої вартості в громаді, підтримка місцевих виробників, розвиток локальної ідентичності
Зелена економіка та екологічні ініціативи	підприємства з переробки відходів, повторного використання ресурсів, екоосвітні ініціативи, енергозберігаючі сервіси	раціональне використання ресурсів, екологічний ефект, формування культури сталого споживання
Транскордонне партнерство, туризм і культура	соціальний туризм, культурні центри, транскордонні консорціуми, спільні грантові ініціативи	залучення міжнародних ресурсів, розвиток партнерств, промоція громад і посилення інституційної спроможності

Джерело: складено авторами на основі узагальнення підходів до розвитку соціальної економіки, місцевого розвитку та транскордонного співробітництва [1; 5; 9; 14]

Дані таблиці 3 свідчать, що соціальне підприємництво може бути залучено до більшості стратегічних пріоритетів розвитку громади, генеруючи поряд із соціальним і вимірюваний економічний результат. При цьому воно задіює наявний людський і ресурсний потенціал, залучає різні категорії партнерів та адаптується до специфіки конкретної громади – її галузевої структури, демографічного складу, географічного положення та інституційного середовища, що узгоджується із запропонованою вище типологією.

Важливим аспектом стратегічного використання соціального підприємництва є вимірювання його соціального впливу. На відміну від традиційного бізнесу, де ефективність вимірюється переважно фінансовими показниками, соціальне підприємство потребує комплексної оцінки, що охоплює соціальний, економічний та інституційний виміри [2; 4; 20]. Серед інструментів оцінки, що застосовуються в практиці ЄС, виокремлюються аналіз соціальної рентабельності інвестицій (SROI), збалансована система показників, метрики зайнятості та охоплення вразливих груп, а також оцінка соціального капіталу. Їх впровадження у практику громад сприяло б обґрунтованішому плануванню та підвищенню привабливості соціального підприємництва для партнерів і донорів.

Реалізація потенціалу соціального підприємництва як інструмента стратегічного розвитку можлива лише за сукупності організаційно-економічних умов. На основі синтезу міжнародного досвіду [1; 5; 6; 18] та вітчизняних напрацювань [8; 9; 12; 21] можна виокремити такі ключові умови: наявність соціального запиту в громаді; підтримка органів місцевого самоврядування у нормативній (включення до стратегічних документів) та ресурсній (доступ до комунального майна, приміщень, механізмів соціального замовлення) площинах; активність громадського сектору; наявність підприємницьких ініціатив і відповідних компетенцій; консультаційна та освітня підтримка з боку університетів, бізнес-інкубаторів та агенцій регіонального розвитку; доступ до фінансових ресурсів (гранти, мікрокредитування, соціальне замовлення, програми ЄС); розвиток міжнародного партнерства, зокрема через Interreg [14]; включення соціального підприємництва до стратегічних і програмних документів громад. Взаємозв'язок цих умов і результатів відображено в концептуальній організаційно-економічній моделі (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальна організаційно-економічна модель інтеграції соціального підприємництва у стратегічний розвиток територіальної громади

Джерело: сформовано авторами

Модель відображає логіку трансформації суспільної потреби у вимірювані результати розвитку через механізм соціального підприємництва за умов наявності необхідних ресурсів, підприємницької ініціативи та інституційної підтримки з боку органів місцевого самоврядування, громадського сектору, університетів і агенцій розвитку та міжнародних партнерів. Результатом є чотири взаємопов'язані ефекти – економічний, соціальний, інституційний і транскордонний, – що формують внесок у стратегічний розвиток громади. Принциповою ознакою моделі є зворотний зв'язок: стратегічний розвиток своєю чергою зміцнює ресурсний та інституційний потенціал громади, формуючи позитивний цикл розвитку.

Концептуальна аналітична рамка оцінювання ефекту та готовності громади. Оцінювання ролі соціального підприємництва у стратегічному розвитку територіальної громади доцільно здійснювати не лише за економічними показниками, а через поєднання кількох взаємопов'язаних вимірів. Це зумовлено самою природою соціального підприємництва, яке одночасно орієнтується на створення економічної цінності, розв'язання соціальних проблем, посилення інституційної спроможності громади та розвиток партнерських зв'язків.

Сукупний ефект соціального підприємництва пропонується розглядати через чотири основні блоки: економічний, соціальний, інституційний і транскордонний. Економічний ефект відображає внесок соціального підприємництва у створення робочих місць, розвиток самозайнятості, формування доходів, активізацію місцевого виробництва та збільшення податкових надходжень. Соціальний ефект пов'язаний із підтримкою вразливих груп населення, розширенням доступу до соціальних, освітніх, побутових і реабілітаційних послуг, а також із посиленням соціальної згуртованості. Інституційний ефект проявляється у розвитку партнерств між органами місцевого самоврядування, громадським сектором, бізнесом, університетами та агенціями розвитку. Для транскордонного регіону Одеської області окремого значення набуває транскордонний ефект, що охоплює участь у міжнародних проєктах, залучення ресурсів програм ЄС, розвиток співпраці з громадами та організаціями Румунії і Молдови, а також інтеграцію місцевих ініціатив у ширші європейські мережі.

Оцінювання соціального підприємництва не може обмежуватися лише фіксацією вже досягнутих результатів. Для органів місцевого самоврядування важливо також розуміти рівень готовності громади до розвитку соціального підприємництва. Така готовність залежить від наявності соціального запиту, активності громадського сектору, доступності локальних ресурсів, підприємницьких ініціатив, підтримки з боку органів місцевого самоврядування, освітньо-консультаційного супроводу та можливостей міжнародного партнерства.

Аналітична рамка оцінювання має поєднувати два взаємопов'язані аспекти: по-перше, оцінку ефекту соціального підприємництва для громади; по-друге, оцінку передумов і готовності громади до

його розвитку. Такий підхід дозволяє перейти від загального твердження про корисність соціального підприємництва до більш практичного інструменту, який може використовуватися під час стратегічного планування, підготовки місцевих програм розвитку, формування проєктних заявок і моніторингу результатів.

Інструментальне наповнення запропонованої аналітичної рамки подано в таблиці 4, де для кожного блоку ефекту визначено орієнтовні індикатори, можливі джерела даних та управлінське значення для територіальної громади.

Таблиця 4

Аналітична рамка оцінювання ефекту та потенціалу соціального підприємництва в територіальній громаді

Блок ефекту	Орієнтовні індикатори	Можливі джерела даних	Управлінське значення
Економічний	Кількість створених і збережених робочих місць; обсяг доходу від господарської діяльності; частка самофінансування; місцеві податкові надходження	Звітність соціальних підприємств; дані ОМС; дані служби зайнятості; дані податкових органів	Оцінка внеску у місцеву економіку та зайнятість
Соціальний	Кількість охоплених представників вразливих груп (ВПО, ветерани, особи з інвалідністю); обсяг наданих послуг; рівень задоволеності отримувачів	Реєстри та облік соціальних послуг; управління соціального захисту; опитування отримувачів	Оцінка соціальної віддачі та рівня інклюзії
Інституційний	Кількість партнерств; факт включення СП до стратегічних і програмних документів; тривалість стабільної діяльності підприємства	Стратегії та програми громади; угоди про партнерство; реєстри та звіти	Оцінка інституційної спроможності та сталості
Транскордонний	Участь у транскордонних проєктах (Interreg та інші); обсяг залучених зовнішніх ресурсів; кількість іноземних партнерів	Документація програм ЄС; проєктні звіти; дані громади про партнерства	Оцінка інтеграції у транскордонні мережі та доступу до ресурсів ЄС

Джерело: складено авторами

Таблиця 4 узагальнює можливі напрями практичного оцінювання внеску соціального підприємництва у розвиток територіальної громади. Для кожного блоку ефекту визначено орієнтовні індикатори, потенційні джерела даних та управлінське значення. Такий підхід дозволяє органам місцевого самоврядування не обмежуватися загальним описом соціального підприємництва, а поступово формувати систему його моніторингу з урахуванням наявної статистики, звітності соціальних підприємств, даних місцевих програм, опитувань отримувачів послуг і результатів партнерських проєктів. Навіть за умов обмеженості відкритих даних запропонована рамка може використовуватися для попередньої оцінки потенціалу громади, визначення пріоритетних напрямів підтримки соціального підприємництва та підготовки проєктних ініціатив.

Окремої уваги заслуговує роль університетів і закладів вищої освіти, які можуть виступати центрами знань і навчання, майданчиками для інкубації соціальних підприємств, партнерами у дослідженнях та оцінці соціального впливу, а також провідниками міжнародного партнерства завдяки академічним мережам. Взаємодія агенцій регіонального розвитку, університетів, органів місцевого самоврядування, громадського сектору і соціальних підприємств утворює чотириланкову модель співпраці (квадроспіраль) місцевого розвитку, особливо ефективну в умовах транскордонного регіону з розвиненими міжнародними зв'язками. Сталий розвиток сектору додатково забезпечує мережева взаємодія соціальних підприємств різних громад – як у межах області, так і в транскордонному форматі з румунськими та молдовськими партнерами, що передбачено форматом програми Interreg [14].

Висновки. У результаті дослідження досягнуто поставленої мети та вирішено сформульовані завдання. Доведено, що соціальне підприємництво є гібридною формою діяльності, яка поєднує підприємницьку логіку із соціальною місією і за своєю подвійною природою може розглядатися як організаційно-економічний інструмент стратегічного розвитку громади, а не лише як форма господарювання.

Авторський результат полягає в удосконаленні підходу до інтеграції соціального підприємництва у стратегічне планування громад транскордонного регіону: систематизовано чинники та напрями його використання, обґрунтовано типологію громад Одеської області (прикордонні та дунайські, приморські й портові, аграрні, громади з підвищеним навантаженням через ВПО), запропоновано концептуальну модель зі зворотним зв'язком та аналітичну рамку оцінювання ефекту (економічного, соціального, інституційного і транскордонного) і готовності громади.

Прикладне значення для громад Одеської області полягає в тому, що соціальне підприємництво кореспондує з пріоритетами Стратегії відновлення та розвитку області на 2021–2027 роки [27] і може

реалізовуватися з опорою на транскордонний ресурс регіону та програму Interreg Romania–Ukraine [14; 30], а підвищене навантаження через присутність понад 223 тис. ВПО [29] формує стійкий суспільний запит, який цей інструмент здатний частково задовольнити. Найбільш перспективними напрямками є підтримка ВПО та ветеранів через реабілітаційні й інклюзивні підприємства, агропереробка та локальне і крафтове виробництво, зелена економіка, соціальний туризм і культура, а також міжнародне партнерство; їх пріоритетність залежить від типу громади.

Необхідними умовами розвитку соціального підприємництва визначено наявність соціального запиту, підтримку органів місцевого самоврядування, активність громадського сектору, підприємницькі ініціативи, консультаційно-освітній супровід, доступ до фінансових і матеріальних ресурсів та включення соціального підприємництва до стратегічних документів громад. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення методики кількісного оцінювання потенціалу та готовності громад на основі запропонованої системи індикаторів і на апробацію концептуальних підходів на матеріалах конкретних громад Одеської області.

Література

1. European Commission. Communication «Building an Economy that Works for People: an Action Plan for the Social Economy». COM(2021) 778 final. Brussels, 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2021:778:FIN>
2. Austin J., Stevenson H., Wei-Skillern J. Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different, or Both? *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2006. Vol. 30, No. 1. P. 1–22.
3. Dees J. G. The Meaning of Social Entrepreneurship. Durham : Duke University, 2001. URL: <https://entrepreneurship.duke.edu/news-item/the-meaning-of-social-entrepreneurship/>
4. Defourny J., Nyssens M. Fundamentals for an EMES Research Agenda on Social Enterprises and Social Economy Enterprises. *Journal of Social Entrepreneurship*. 2017. Vol. 8, No. 2. P. 144–160.
5. OECD. Recommendation of the Council on the Social and Solidarity Economy and Social Innovation. OECD/LEGAL/0472. Paris : OECD Publishing, 2022. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0472>
6. European Commission. Social Enterprises and their Ecosystems in Europe. Comparative Synthesis Report / ed. by C. Borzaga et al. Luxembourg : Publications Office of the EU, 2020. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=22304&langId=en>
7. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment. February 2023. Washington, D.C. : World Bank Group, 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment>
8. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
9. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п>
10. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
11. Bacq S., Janssen F. The Multiple Faces of Social Entrepreneurship: A Review of Definitional Issues. *Entrepreneurship & Regional Development*. 2011. Vol. 23, No. 5–6. P. 373–403.
12. Свинчук А. А., Корнецький А. О., Гончарова М. А., Абрамов І. С., Назаренко К. В. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник. Київ : ТОВ «Підприємство “ВІ ЕН ЕЙ”», 2017. 188 с.
13. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
14. Interreg VI-A NEXT Romania–Ukraine Programme 2021–2027 : official programme website. URL: <https://ro-ua.net/>
15. Social Enterprise: At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society / ed. by M. Nyssens. London ; New York : Routledge, 2006. 329 p.
16. European Commission. Communication «Social Business Initiative». COM(2011) 682 final. Brussels, 2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0682:FIN:EN:PDF>
17. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
18. Council of the European Union. Council Recommendation of 27 November 2023 on Developing Social Economy Framework Conditions. Official Journal of the EU. 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2023:100:FULL>
19. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради

України. 2019. № 18. Ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>

20. Mair J., Martí I. Social Entrepreneurship Research: A Source of Explanation, Prediction, and Delight. *Journal of World Business*. 2006. Vol. 41, No. 1. P. 36–44.

21. Костишин Е. І., Грицанюк В. В. Потенціал соціального підприємництва як механізму розвитку соціальних послуг у територіальних громадах. Публічне управління та соціальна робота. 2026. Т. 1. С. 157–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2026-1-22>

22. Богацька Н. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. Економіка та суспільство. 2023. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-4>

23. Вдовічена О. Г., Вдовічен Д. А. Соціальне підприємництво як актуальний напрям розвитку економіки України. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. 2023. № 4(92). С. 25–38. DOI: <https://doi.org/10.34025/2310-8185-2023-4.92.02>

24. Бойда С. Соціальне підприємництво як інструмент післявоєнної відбудови економіки України. Економіка та суспільство. 2023. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-25>

25. Валюс Л. Війна в Україні як каталізатор розвитку соціального підприємництва. Трансформаційна економіка. 2023. № 2(02). С. 10–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-2-2>

26. Нагорна Н. С. Особливості розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану. Психологічні студії. 2023. № 2. С. 146–154. DOI: <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.2.19>

27. Стратегія відновлення та розвитку Одеської області на період 2021–2027 років / Одеська обласна державна адміністрація. Одеса, 2024. URL: <https://oda.od.gov.ua/ua/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky>

28. Паспорт Одеської області / Одеська обласна рада. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/Pasport-Odeskoyi-oblasti.pdf>

29. В Україні налічують 4,62 млн ВПО: розподіл за регіонами (за даними Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України). ZMINA. 06.01.2026. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-nalichuyut-462-milyona-vpo-naybilshe-na-skhodi-ta-u-kyievi/>

30. EU Cohesion Policy: over €530 million for territorial cooperation including Ukraine and Moldova in 2021–2027 / European Commission. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-cohesion-policy-over-%E2%82%AC530-million-territorial-cooperation-including-ukraine_en

References

1. European Commission. (2021). Communication «Building an Economy that Works for People: an Action Plan for the Social Economy». COM(2021) 778 final. Brussels. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2021:778:FIN>

2. Austin, J., Stevenson, H., & Wei-Skillern, J. (2006). Social and commercial entrepreneurship: Same, different, or both? *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(1), 1–22.

3. Dees, J. G. (2001). The Meaning of Social Entrepreneurship. Durham: Duke University. URL: <https://entrepreneurship.duke.edu/news-item/the-meaning-of-social-entrepreneurship/>

4. Defourny, J., & Nyssens, M. (2017). Fundamentals for an EMES research agenda on social enterprises and social economy enterprises. *Journal of Social Entrepreneurship*, 8(2), 144–160.

5. OECD. (2022). Recommendation of the Council on the Social and Solidarity Economy and Social Innovation. OECD/LEGAL/0472. Paris: OECD Publishing. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0472>

6. European Commission. (2020). Social Enterprises and their Ecosystems in Europe. Comparative Synthesis Report / C. Borzaga et al. (Eds.). Luxembourg: Publications Office of the EU. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=22304&langId=en>

7. World Bank. (2023). Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment. February 2023. Washington, D.C.: World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment>

8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). On the Principles of State Regional Policy: Law of Ukraine No. 156-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 13, Art. 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> [in Ukrainian].

9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). On Approval of the State Strategy for Regional Development for 2021–2027: Resolution No. 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p> [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). Association Agreement between Ukraine and the European Union, the European Atomic Energy Community and Their Member States. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].

11. Bacq, S., & Janssen, F. (2011). The multiple faces of social entrepreneurship: A review of definitional issues. *Entrepreneurship & Regional Development*, 23(5–6), 373–403.

12. Svynchuk, A. A., Kornetskyi, A. O., Honcharova, M. A., Abramov, I. S., & Nazarenko, K. V. (2017). *Social Entrepreneurship: From Idea to Social Change: Manual*. Kyiv: TOV «Pidpryemstvo 'VI EN EI'». [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). On Voluntary Amalgamation of Territorial Communities: Law of Ukraine No. 157-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 13, Art. 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [in Ukrainian].
14. Interreg VI-A NEXT Romania–Ukraine Programme 2021–2027. Official Programme Website. URL: <https://ro-ua.net/>
15. Nyssens, M. (Ed.). (2006). *Social Enterprise: At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society*. London; New York: Routledge.
16. European Commission. (2011). Communication «Social Business Initiative». COM(2011) 682 final. Brussels. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0682:FIN:EN:PDF>
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (1997). On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine No. 280/97-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 24, Art. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> [in Ukrainian].
18. Council of the European Union. (2023). Council Recommendation of 27 November 2023 on Developing Social Economy Framework Conditions. Official Journal of the EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2023:100:FULL>
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). On Social Services: Law of Ukraine No. 2671-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 18, Art. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> [in Ukrainian].
20. Mair, J., & Martí, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*, 41(1), 36–44.
21. Kostyshyn, E. I., & Hrytsaniuk, V. V. (2026). The potential of social entrepreneurship as a mechanism for developing social services in territorial communities. *Public Administration and Social Work*, 1, 157–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2026-1-22> [in Ukrainian].
22. Bohatska, N. (2023). Prospects for the development of social entrepreneurship in Ukraine. *Economy and Society*, 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-4> [in Ukrainian].
23. Vdovichen, O. H., & Vdovichen, D. A. (2023). Social entrepreneurship as a relevant direction of Ukraine's economic development. *Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute*, 4(92), 25–38. DOI: <https://doi.org/10.34025/2310-8185-2023-4.92.02> [in Ukrainian].
24. Boida, S. (2023). Social entrepreneurship as an instrument of post-war reconstruction of Ukraine's economy. *Economy and Society*, 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-25> [in Ukrainian].
25. Valius, L. (2023). The war in Ukraine as a catalyst for the development of social entrepreneurship. *Transformational Economy*, 2(02), 10–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-2-2> [in Ukrainian].
26. Nahorna, N. S. (2023). Features of the development of social entrepreneurship under martial law. *Psychological Studies*, 2, 146–154. DOI: <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.2.19> [in Ukrainian].
27. Strategy for Recovery and Development of Odesa Oblast for 2021–2027. (2024). Odesa Regional State Administration. Odesa. URL: <https://oda.od.gov.ua/ua/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky> [in Ukrainian].
28. Passport of Odesa Oblast. Odesa Regional Council. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/Pasport-Odeskoyi-oblasti.pdf> [in Ukrainian].
29. Ukraine has 4.62 million IDPs: distribution by region (according to the Ministry of Social Policy, Family and Unity of Ukraine). (2026, January 6). ZMINA. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-nalichuyut-462-milyona-vpo-naybilshe-na-skhodi-ta-u-kyievi/> [in Ukrainian].
30. European Commission. (2022). EU Cohesion Policy: over €530 million for territorial cooperation including Ukraine and Moldova in 2021–2027. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-cohesion-policy-over-%E2%82%AC530-million-territorial-cooperation-including-ukraine_en

Отримано: 28.01.2026

Прийнято до публікації: 14.02.2026

Опубліковано: 15.02.2026